

UDK: 638.145.5

ASALARI SHAXOBCHALARINI TASHKIL ETISHINING AHAMIYATI VA SAMARADORLIGI

R.Q.Jamolov-Farg‘ona davlat universiteti o‘qituvchisi.

A.Aminjonov-Farg‘ona davlat universiteti talabasi.

M.Yunusova-Farg‘ona davlat universiteti talabasi.

Annotatsiya: Maqolada Respublikamiz sharoitida aprel oyining ikkinchi yarmida asalarizorda oilalar sonini ko‘paytirish maqsadida yangi asalari shaxobchalarni shakllantirishda kirishish. Asalari shaxobchalarining tashkil etishning yo‘llari va usullari ko‘p bo‘lib, har bir aslarini o‘ziga ma‘qul bo‘lganini qo‘llashi hamda Respublikamizda keng tarqalgan va yaxshi natija beradigan yakka tartibda yangi asalari shaxobchalarini shakllantirish haqidagi ma‘lumotlar yoritilgan.

Kalit so‘zlar: shohobchalar, asal yig‘ish, urug‘lantirish, ona ari, asl yig‘ish, tirik ari, nasil, erkak ari, ishchi ari, ona ari, davrlar, o‘lkalar, urug‘lantirish, urug‘langan, urug‘lanmagan, ko‘ch.

ЗНАЧЕНИЕ И ЭФФЕКТИВНОСТЬ ОРГАНИЗАЦИИ ПЧЕЛИНОГО ГОЛОДА

Р.К. Джамолов-преподаватель Ферганского государственного университета.

А.Аминжонов-студент Ферганского государственного университета.

М.Юнусова-студентка Ферганского государственного университета.

Аннотация: В статье в условиях нашей Республики во второй половине апреля с целью увеличения количества семей на пасеке приступим к формированию новых ульев. Существует множество способов и способов организации ульев, каждая пчела использует то, что ей нравится, и освещены сведения об образовании новых ульев, которые широко распространены и дают хорошие результаты в нашей Республике.

Ключевые слова: матки, медосбор, осеменение, матка, исходная коллекция, живая пчела, расплод, самец, рабочая пчела, матка, периоды, семьи, оплодотворение, семенной срок, неоплодотворенные, пересаженные.

THE SIGNIFICANCE AND EFFICIENCY OF THE ORGANIZATION OF BEE HUNGERS

R. Q. Jamolov-Fergana State University teacher.

A.Aminjonov- is a student of Fergana State University.

M.Yunusova- is a student of Fergana State University.

Abstract: In the article, in the conditions of our Republic, in the second half of April, in order to increase the number of families in the apiary, we will start forming new beehives. There are many ways and methods of organizing beehives, each bee uses what he likes, and the information about the formation of new beehives, which are widespread and give good results in our Republic, is covered.

Key words: queens, honey collection, insemination, queen bee, original collection, live bee, brood, male bee, worker bee, queen bee, periods, colonies, fertilization, seed lang, unfertilized, transplanted.

Kirish: Respublikamiz sharoitida yangi asalari shaxobchalarni shakllantirishga qancha erta kirishilsa, asosiy asal yig'ish mavsumigacha uning rivojlanishi uchun vaqt ko'proq bo'ladi, oilada asalarilarning voyaga yetish va asal yig'ishi mo'l bo'ladi. Shu bilan birga, yangi asalari shaxobchalari tashkillashtirishga kirishishdan avval, kerakli miqdorda ertangi ona asalarilar, hamda ularni urug'lantirishga yaroqli erkak asalarilarning voyaga yetgazib olishni ham talab qiladi. Asalari oilasining o'sishidagi uchinchi davr yangi asalari shaxobchalarini shakllantirishda yaxshi imkoniyatlar yaratadi. Shu davrda asosiy oiladan ma'lum miqdorda 1; 1,5; 2 kg gacha tirik asalarilarni olish, asalari oilasini kelajakda o'sishi va rivojlanishida umuman salbiy ta'sir etmaydi.

Yangi tashkil etilgan asalari shaxobchalariga urug'langan ona asalari berilsa, u xolda ular yana ko'p miqdorda nasli yetishtiradi va asosiy asal yig'ish mavsumi boshlanguncha yetarli darajada kuch to'plab qo'shimcha ravishda asal va boshqa mahsulotlarni to'playdilar.

Asalari shaxobchalaridan unumli foydalanish maqsadida O‘zbekiston, Turkmaniston, Qozog‘iston, Rossiya o‘lkalarida ko‘plab tajribalar o‘tkazilgan. Barcha sharoitlarda ham asosiy asalari oilasidan bir qismini olib, asalari shaxobchalari tashkil etilganda ham asosiy oilaga salbiy ta‘sir etmagan va aksincha asosiy oila yaxshi rivojlangan, ko‘ch ajralish xolatlari kuzatilmagan va asosiy asal yigimi mavsumi boshlangunga qadar ular oldingi kuchlarini to‘plagan.

Tajribalarning ko‘rsatishicha Farg‘ona viloyatining ayrim tumanlarida o‘tkazilgan tajribalarda asosiy asalari oilasidan 1,5-2 kg miqdorda asalari olib, yangi shaxobchalar tashkil etilganda, onalik asalari oilalari asal yigish mavsumi boshlangunga qadar 21 apreldan 4 iyungacha 18860 ta nasl yetishtirgan bo‘lsa, shu vaqtga kelib asalari shaxobchalarida esa 14500 ta nasl yetishtirgan. Bu albatta har bir asalari shaxobchalari tomonidan qo‘shimcha ravishda asal xosilini 14-20 % ga oshirishga olib kelgan.

Tadqiqot metodologiyasi: Asalari shaxobchalarini tashkil etish muddatlari-asal hosilini kuchaytirishda yangi asalari shaxobchalarini tashkil etish samaradorligini oshirishda katta ahamiyatga ega, chunki bunday shaxobchalarni asosiy asal yig‘ish mavsumigacha kuchaytirish va asal yig‘ishga ishtirok ettirish muhim o‘rin tutadi.

Ertangi yetishgan asalarilarning asosiysi asal yig‘ish mavsumigacha yashab, unda ishtirok etishi katta ahamiyatga ega, chunki har bir tashkil etilayotgan asalari shahobchalari asosiy asal yig‘ish mavsumi boshlanganida 51-55 kun davrni o‘tashi lozim. Bunda 21 kun ishchi asalarining rivojlanish davri va 30-35 kun asalarining yetuklik davri hisoblanadi. Shularni hisobga olib Respublikada ertangi asal yig‘ish mavsumlari boshlanguncha: masalan beda, yantoq, oqquroy, g‘o‘za va boshqa ekinlarning asosiy gullash davri boshlanguncha, gullash davrini hisoblab (51-55 kun), undan oldin asalari shahobchalarini tashkil qilish kerak bo‘ladi.

Tadqiqot natijalari: Yuqoridalilarni hisobga olib Farg‘ona davlar universiteti Asalarichilik va dorivor o‘simliklar yetishtirish ilmiy-innovatsion markazida o‘tkazilgan tajribalaridan shular aniqlandiki, 15 aprelda tashkil etilgan asalari shaxobchalari gilozordan asosiy asal yigish mavsumi boshlanguncha (10 iyun) to‘liq kuchga kirib, nazoratdagi asalari shaxobchalariga nisbatan 70.4 % ko‘p, 4 may va 15 mayda tashkillangan asalari shaxobchalari esa asal yigish mavsumiga yetarli darajaga nasl yetishtira olmagan, natijada asalari shaxobchalari kam asal hosili to‘plagan. Yuqoridagilarga asoslanib asalari shaxobchalarini tashkil etishning

davrlariga alohida e'tibor berish zarur bo'ladi. Bu bilan yangi asalari shaxobchalarni tashkil etishning mo'tadil davri aprel oyining oxiri va may oyining birinchi yarmi eng yaxshi davr hisoblanaishi aniqlandi.

May oyida tashkil etilgan asalari shaxobchalari dasht xududlaridan kam asal to'plagan bo'lsada, g'ozadan asosiy asal yig'ish mavsumida to'liq rivojlanadi va ishtirok etadi.

Asalarichilikda ertangi asalari shaxobchalarini shakllantirish yirik asalarichilik xo'jaliklarida issiq iqlimli xududlar sharoitida katta ahamiyatga ega. Bu usulda asalari oilasidan ko'ch ajralib chiqishi oldi olinadi, asalarilarda ko'shimcha ravishda oilalar tashkil etiladi va shu bilan kuzda kuchsiz, kammahsulli asalari oilalarini yaroqsizga chiqarish, qish faslida faqatgina kuchli asalari oilalarini saqlashga imkoniyatlar yaratiladi. Shu sababli respublikamizning ko'pchilik viloyatlaridagi asalarichilik xo'jaliklari asalarizor mahsuldorligini oshirish maqsadida 60-70 % gacha erta bahorgi asalari shaxobchalarini tashkil etishga e'tiborni qaratganlar.

Yantoq o'simliklaridan asosiy asal yig'ish mavsumi boshlanganda (3 iyun) II va III guruhdagi asalari shaxobchalarida asalarilar 10 tadan ramkani egallagan. Ularning har birida 2,2-3,3 kilogramdan asalarilari bo'lgan. Nazoratdagi asalari oilalarida ham axvol xuddi shunday bo'lgan.

Paxta va kungaboqar o'simliklaridan gulshira kelishi kuniga 1,5-2 kg ga yetganda II guruhdagi asalari shaxobchalari asosiy onalik oila bilan birlashtirgan (4 iyun). Shundan so'ng har bir asalari oilasida 20 tadan romkani asalarilar egallagan va ularda 4,9 kg gacha asalari bo'lgan. Asal yig'ish bo'yicha eng yaxshi ko'rsatkichlar III guruhda-asosiy asalari oilasi va asalari shaxobchalari alohida ishlaganlarida kuzatildi.

II guruh-ikkinchi o'rinda, oxirgi o'rinda esa nazorat guruhi bo'lgan. Ularda asalarilarni bir uyaga to'planish holati paydo bo'lgani tufayli rivojlanishdan ancha orqaga qolgan va asal yig'ish vaqtida kelib voyaga yetgan asalarilar soni yetarli bo'lmagan.

Umuman olganda Respublikamizning janubida, issiq iqlimli sharoitlarda ertangi asalari shaxobchalarini shakllantirish va ularni asosiy oiladan ayri holda saqlab asal yig'ishda foydalanish, asalari oilasini mahsuldorligini 2 marotaba oshiradi. Bu usul asosiy asalari oilasida asalarilarni uyada to'planib qolishiga barham beradi va ularni nafaqat yantoq o'simligidan asal yig'ishga, balki g'oz va boshqa o'simliklardan asal to'plashdagi asosiy mavsumda oilani ishchan holatda

saqlab qolishga imkon beradi. Bundan tashqari asalarichilik xo‘jaliklarida asalari oilasi sonini ko‘paytirishga va kam mahsulot beradigan oilalarni yo‘qotishga, shuningdek eski ona asalarilarni har yil almashtirib turish imkonini beradi. Yangi asalari shaxobchalarini shakllantirishda uruglangan, uruglanmagan ona asalari yoki yetilgan ona asalari onadonlaridan foydalaniladi, shuningdek asalari shaxobchalarini yakka tartibda yoki yigma tarzda shakllantirish mumkin. Yakka tartibda oilani shakllantirishda bitta asalari oilalari va shu oiladan olingan ochiq va yopiq naslli romkalaridan foydalaniladi. Yig‘ma tarzda shaxobchalarni shakllantirish uchun asalarilar va naslli romkalar bir necha oilalardan yig‘ma tarzda olinadi.

Yangi asalari shaxobchalarini shakllantirishda avval asalari qutisi, romlar, isitish yostuqchalari, yopqich mato va oziqlantirish uchun oxirchalarni tayyorlab olish kerak. Ko‘pchilik viloyatlarida asalarichilikda, ko‘pincha yangi asalari shaxobchalarini urug‘lanmagan ona asalari yoki yetilgan onadonlar hisobiga shakllantiriladi. Buning uchun kuchli asalari oilalari tanlanib, ularda yetilgan onadonlar borligiga ishonch hosil qilinadi va ular to‘sqich taxtalar bilan 2-4 ta ramkalar bilan bir necha bo‘limga bo‘linadi.

Asalari oilasidan ona asalari topib, yangi shakllantiriladigan shaxobchaga qo‘shib yubormaslik maqsadida, ramka va asalarilar bilan birga asalarichining ko‘chma qutisiga olib qo‘yiladi. Keyin shu oiladan 1-3 tagacha yopiq naslli romlarini, ularda asalarilari bilan yangi qutiga ko‘chiriladi. Yangi shaxobchaga 1-2 ta ramkadan yosh asalarilar silkitib, kuchaytirish uchun beriladi va uyaning chetki qismiga ozuqali ramka qo‘yiladi. Yangi asalari shaxobchalarini shakllantirish uchun–kunning o‘rtasi, uyada asosan ucholmaydigan yosh asalarilar qoladigan davri hisoblanadi. Katta yoshdagi uchadigan asalarilar shahobchaga qo‘yilgan yetilgan onadonlarni yoki urug‘lanmagan ona asalarilarni yomon qabul qilishlari mumkin. Asosiy asalari oilasidan olingan naslli romlar o‘rniga, unga ona asalari tuxum qo‘yishi uchun sifatli romlar beriladi. Agarda yangi asalari shaxobchalari kunning birinchi yarmida shakllantirilgan bo‘lsa, onadonni yoki urug‘lanmagan ona asalarilarni kechga yaqin, taxminan 6 soatlardan so‘ng ucha oladigan asalarilar yangi shaxobchadan uchib chiqib ketgach, berish lozim. Yangi asalari shaxobchasi kunning ikkinchi yarmida shakllantirilsa–ona asalari yoki yetilgan onadonlar ertasi kuni beriladi. Bunda yangi asalari shaxobchalarini oziqlantirish tavsiya etilmaydi, ayniqsa tabiatda gulshira manbasi kam bo‘lganda ham, chunki ularga beriladigan shakar sharbati hidi atrofdagi o‘g‘ri asalarilarni o‘ziga jalb etadi va ular uchun xali

kuchayishga ulgurmagan yangi shaxobchalarni tanlash xech qanday qiyinchilik tug'dirmaydi. Shuning uchun yangi asalari shaxobchalari shakllantirilayotganidek faol tuxum qo'yish davriga qadar yetadigan ozuqa zaxirasi bilan ta'minlanishi kerak. Shaxobchalarga yetilgan onadonlar qo'yilganidan so'ng 2-3 kun o'tgach onadondan ona asalarini chiqishini va uni qabul qilishini nazorat qilish lozim. Ona asalari qabul qilinmagan bo'lsa yoki qo'yilgan onadon g'ajib tashlangan bo'lsa, uning o'rniga yangi urug'lanmagan ona asalari yoki yetilgan onadon beriladi. Qulay ob-havo sharoitida shaxobchalardagi urug'lanmagan ona asalari ko'pi bilan 10-15 kundan so'ng urug'lanib qaytadi va tuxum qo'yishga kirishadi. Agar ona asalari 20 kun ichida urug'lanib tuxum qo'yishni boshlamasa, ularni zudlik bilan almashtirish lozim.

Urug'lanmagan ona asalari bilan yangi asalari shaxobchalarini shakllantirishda, ularni asosiy asal yig'ish mavsumi boshlanishidan ikki oy oldin tashkil etiladi. Bu vaqt ichida ona asalari urug'lanadi, tuxum qo'yishga kirishadi va oilada tarbiya qilingan yosh nasl hisobidan kuchayishga ulguradi hamda asosiy asal yig'ish mavsumi davrida ko'plab asal yigadi. Urug'langan ona asalari bilan ham xuddi shu tartibda yangi asalari shaxobchalari shakllantiriladi, faqatgina bunday shaxobchalarga yetilgan onadon yoki urug'lanmagan ona asalari o'rniga urug'langan ona asalari beriladi. Bunday shaxobchalar urug'langan ona asalari bilan faolroq rivojlanadi, ularni shakllantirish muddati asosiy asal yig'ish mavsumigacha 1,5 oyga qadar qisqaradi. Chunki urug'langan ona asalari bilan kuchliroq asalari shaxobchalari shakllantiriladi, ya'ni 4-5 naslli rom hamda 2-3 ta ramkadan yosh asalarilar silkitib beriladi. Bunday usulda esa urug'langan ona asalari kuchidan to'liq foydalanish imkoniyatini tug'diradi. Urug'lanmagan ona asalari yoki yetilgan onadonlar hisobiga yangi asalari shaxobchalari shakllanganda, ona asalari urug'lanib tuxumga kirganidan keyin ularni yaxshiroq rivojlantirish maqsadida, asosiy oilalardan 2-3 ta nasil ramkalar olib beriladi.

Xulosa: Asalari oilasini ikkiga bo'lish quyidagicha amalaga oshiriladi. Oilani bo'lish uchun uning yoniga xuddi shunday hajmdagi asalari qutisi keltirib qo'yiladi va unga asosiy oiladagi naslli hamda asalli ramkalarining yarmi ko'chiriladi va yana qo'shimcha ravishda bo'sh va asalli romlar beriladi. Har ikkala asalari oilasi asosiy oila turgan joydan teng uzoqlikdagi masofaga o'rnatiladi. Ikkinchi bo'lingan ona asalarisi bo'lmagan oilaga urug'langan ona asalari, yaxshisi bunday ona asalarilarni ramkasi va asalarilari bilan birga olib berilsa talofatsiz bo'ladi, agar bo'lingan

oilalarlarning biriga asalarilarning ko‘p qismi uchib o‘tga, o‘sha bo‘lingan oilani uzoqroqqa siljitib qo‘yish kerak. Eng yaxshisi yangi bo‘lingan oilani boshqa asalarizorga ko‘chirish yaxshi natijalar beradi. Asalari oilasini teng ikkiga bo‘lishning ba‘zi bir kamchiliklari bor. Bunday davrda bo‘lingan oila ona asalarini yaxshi qabul qilmaydi, natijada yaxshi sifatli urug‘langan qimmatbaho ona asalarilar nobud bo‘lishi mumkin. Bu xo‘jalikka ba‘zi bir iqtisodiy zarar olib keladi. Asalari shahobchalari tashkil etilganda esa ularga faqatgina asalarilar bo‘lganligi uchun ular ona asalarini tez va yaxshi qabul qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Asalarichilikda tajriba ishlari. V.Bravarskiy. Sh. Suyarqulov. Ya. Brindza. V. Otchenashko. Toshkent- “Print. Media” bosmaxonasi. 2021 yil.
2. Gulov A.N., Borodachev A.V., Beryozin A.S. Vozrast trutney i kachestvo trutney. “Pchelovodstvo”, 2015, №4, str. 44-46.
3. Jamolov, R. Q., Xatamova, D. M., Xolmatova, M. A. (2022). Asalarilar oilasining yashash tarzi. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(10-2), 666-671.
4. R.Jamolov., O.To‘rayev, D.Xatamova. “Asalarichilik asoslari”, Farg‘ona “Classik”, 2022.
5. R.K.Jamolov, “Ona asalarining eksterer va interver ko‘rsatkichlari”, *Proceedings of International Conference on Modern Science and Scientific*. 2023 yil
6. Jamolov R., Boboyev B., O‘ktamjonov S. Farg‘ona vodiysida ona asalari yetishtirishning asalarichilikni rivojlantirishdagi va oila mahsuldorligini oshirishdagi ahamiyati *Science and innovation*.–2022.–t. 1.–№. d7.–c. 43-49.
7. R Jamolov, H Raximov, A Tojaliyev. Asalarining harakatlanuvchi a‘zolari.*Journal of Science-Innovative Research in Uzbekistan* 1 (7), 282-287
8. R.Jamolov. O‘zbekistonda asalari zotlarini tanlash va parvarishlanayotgan asalarilar irqi tarkibi. (*Science and innovation* 2 (Special Issue 8), 630-634 b)
9. R.Q. Jamolov, G.H. Sharofiddinova. “Honeycomb structure and reproduction of inehes in the frame”. *Образование наука и инновационные идеи в мире* 18 (1), 57-61
10. Jamolov R.Q, Raximov H, Tojaliyev A.Asalarilarning g‘umbak oldi va g‘umbaklik davri. *Journal of Science-Innovative Research in Uzbekistan*. 2023/10/30.
11. Teshaboyev N., Muhammadaliyev M., Xalilov A. SOIL PROTECTION IN

MINING //Science and innovation. – 2022. – Т. 1. – №. 8. – С. 489-492.

Қ Давронов, Н Тешабоев МИКРОЭЛЕМЕНТЛИ ЎҒИТЛАРНИ ЎСИМЛИКНИ БАРГИ ОРҚАЛИ ҚЎЛЛАШНИНГ ҒЎЗАНИ 1000 ДОНА ЧИГИТ ВАЗНИ ҲАМДА БИР КЎСАҚДАГИ ПАХТА ВАЗНИ НИНГ ЎЗГАРИШИГА ТАЪСИРИ .Science and innovation, 2023 - Т.2. – №. 8. – С. 489-492

12. Teshaboyev, N; Tursunaliyev, Sh; Qodirjonova, R G ‘O ‘ZANING PAHTA HOSILDORLIGI QATOR ORALARNI CHUQUR YUMSHATISHNI TA’SIRI Science and innovation, 2022- Т.1. – №.D7. – С. 655-659

13.Teshaboeva, M., Abdug'Anieva, D., & Raximjonova, S. (2022). ТАКРОРИЙ ЭКИЛГАН МОШ ҲОСИЛИ ТАРКИБИДАГИ ПРОТЕИН МИҚДОРИ. *Science and innovation*, 1(D7), 517-526.

14. Davronov, Khahramonjon; Teshaboyev, Nodirbek THE EFFECT OF FOLIAR APPLICATION OF MICRO ELEMENT FERTILIZERS ON COTTON FLOWERING DYNAMICS IN COTTON CULTIVATION - Science and innovation, 2023 Т.2. – №. 6. – С. 193-196

15. Abdurahimova M., Nazirjonov U., Muhammadjonov R. DORIVOR ECHINACEA PURPUREA O ‘SIMLIGINING FOYDALI XUSUSIYATLARI VA UN DAN HALQ TABOVATIDA FOYALANISH //Science and innovation. – 2022. – Т. 1. – №. D6. – С. 197-201.

16. Amanov A. K. et al. FREE ECONOMIC ZONES ESTABLISHED IN CENTRAL ASIAN COUNTRIES //Экономика и социум. – 2021. – №. 6-1 (85). – С. 39-47.

–17. Abdurahimova M., Mamadaliyeva D., Siddiqova G. DORIVOR O ‘SIMLIK ISIRIQNING SHIFOBAXSH XUSUSIYATLARI //Science and innovation. – 2022. – Т. 1. – №. D6. – С. 185-188.

18. Abdurahimova M., Nazirjonov U., Muhammadjonov R. USEFUL PROPERTIES OF THE MEDICINAL PLANT ESHINACEA PURPUREA AND ITS USAGE IN FOLK MEDICINE //Science and Innovation. – 2022. – Т. 1. – №. 6. – С. 197-201.